

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem
**STRADANJE SRBA, JEVREJA, ROMA I OSTALIH
NA TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE**

**ZBORNİK RADOVA
Knjiga 1**

27. januar 2023. Beograd

Tenth Scientific Conference with International Participation
**SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND
OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA**

**PROCEEDINGS
Volume 1**

January 27th 2023, Belgrade

Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Fakultet za poslovne studije i pravo
Univerzitet „Union-Nikola Tesla“, Beograd

Institut za srpsku kulturu
Priština - Leposavić

Fakultet za poslovne studije i pravo
Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo
Univerziteta „Union - Nikola Tesla“, Beograd
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem

**STRADANJE SRBA, JEVREJA,
ROMA I OSTALIH NA TERITORIJI
BIVŠE JUGOSLAVIJE**

Zbornik radova

Knjiga 1

Beograd, Republika Srbija 2023

Izdavač

Fakultet za poslovne studije i pravo,
Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Republika Srbija

Suizdavači

Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo,
Univerzitet „Union – Nikola Tesla“, Beograd, Republika Srbija
Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić

Za izdavača

Prof. dr Milan Radosavljević, dekan Fakulteta za poslovne studije i pravo

Odgovorni urednici

Prof. emeritus dr Života Radosavljević,
Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerziteta „Union – Nikola Tesla“ u Beogradu, Srbija

Prof. dr Dragan Tančić,

Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija

Doc. dr Viktorija Rjapuhina,

Institut za srpski jezik i komunikacije,
Belgorodski državni tehnološki univerzitet Šuhov, Rusija

Dizajn korica

Pavle Nikolić

Priprema za štampu

Dušan Stamenović

Štampa

Štamparija Draslar List, Beograd

Godina

2023.

Tiraž: 100

Redakcija

Fakultet za poslovne studije i pravo,
Jurija Gagarina 149A, Staro sajmište 29
11070 Novi Beograd
Telefon: +381 11 31 31 246
mejl: holokaust.sajmiste@fsp.edu.rs
www.fsp.edu.rs

ISBN 978-86-6102-116-9

Faculty for Business Studies and Law in Belgrade
Faculty for Information Technology and Engineering
University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade
Institute for Serbian Culture Priština - Leposavić

*The Tenth Scientific Conference
with International Participation*

**SUFFERING OF SERBS, JEWS,
ROMA AND OTHERS IN THE FORMER
YUGOSLAVIA**

Proceedings

Volume 1

Belgrade, Republic of Serbia, 2023

NAUČNI ODBOR SCIENTIFIC COMMITTEE

1. Prof. dr Milan Radosavljević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
2. Prof. dr Maja Anđelković, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
3. Prof. dr Milan Milošević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
4. Prof. dr Branko Tešanović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
5. Prof. dr Božidar Forca, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
6. Prof. dr Željko Simić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
7. Prof. dr Miodrag Gordić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
8. Prof. dr Dragoljub Sekulović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
9. Prof. dr Dragana Radosavljević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
10. Prof. dr Ana Opačić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
11. Prof. dr Zoran Pešić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
12. Prof. dr Milan Vemić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
13. Prof. dr Suzana Pajić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
14. Prof. dr Vera Krmpot, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Tenth Scientific Conference with International Participation
(Book of Proceedings)

15. Doc. dr Jovan Šarac, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
16. Doc. dr Dragana Barjaktarević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
17. Doc. dr Milijana Danevska, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
18. Doc. dr Vladan Stanković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
19. Doc. dr Jovana Tomić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
20. Doc. dr Mirza Totić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
21. Doc. dr Vinko Pandurević, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
22. Doc. dr Zvezdan Radojković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
23. Prof. dr Dragan Tančić, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
24. dr Jasmina Ahmetagić, naučni savetnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
25. dr Dragana Janjić, naučni savetnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
26. dr Marija Jeftimijević Mihajlović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
27. dr Vesna Zarković, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
28. dr Ivan Becić, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
29. dr Ivana Ženarju Rajović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
30. dr Mirjana Bečejski, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
31. dr Ana Stišović Milovanović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
32. dr Zvezdana Elezović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
33. dr Aleksandar Pavlović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia

STRADANJE SRBA, JEVREJA, ROMA I OSTALIH NA TERITORIJI BIVŠE JUGOSLAVIJE

Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem

(Zbornik radova)

34. Prof. dr Olja Arsenijević, Institut za srpsku kulturu, Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
35. Prof. dr Edita Kastarotović, Fakultetu za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd, Srbija / Faculty of Business Economics and Entrepreneurship, Belgrade, Serbia
36. Prof. dr Božidar Otašević, Kriminalističko – policijski univerzitet, Beograd, Srbija / University of Criminal Investigation and Police Studies, Belgrade, Serbia
37. Prof. dr Balša Kaščelan, Pravni Fakultet, Univerzitet Crne Gore, Podgorica, Crna Gora / Faculty of Law, University of Montenegro, Podgorica, Montenegro
38. Prof. dr Vanda Božić, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Univerzitet „Privredna Akademija“, Novi Sad, Srbija / Faculty of Law for Commerce and Judiciary, University „Business Academy“, Novi Sad, Serbia
39. Prof. dr Marko Milović, Pravni fakultet, Megatrend Univerzitet, Beograd, Srbija / Faculty of Law, Megatrend University, Belgrade, Serbia
40. Prof. dr Yuriy Doroshenko, Fakultet za ekonomiju i menadžment, Belgorodski državni tehnološki univerzitet Šukov, Belgorod, Rusija / Institute of Economics and Management, Belgorod State Technological University named after V.G. Shukov, Belgorod, Russia
41. Prof. dr Alexios Panagopoulos, Međunarodna slovenske akademije nauka, obrazovanja, umetnosti i kulture, Moskva, Rusija / International Slavic Academy of Sciences, Education, Arts & Culture, Moscow, Russia
42. Prof. dr Cvetko Smilevski, Poslovna akademija Smilevski, Skoplje, Republika Severna Makedonija / Business Academy Smilevski, Skopje, Republic of North Macedonia
43. Prof. dr Polona Šprajc, Fakultet organizacionih nauka, Univerzitet u Mariboru, Slovenija / Faculty of Organizational Sciences, University of Maribor, Slovenia
44. Prof. dr Almin Dautbegović, Fakultet za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, Bosna i Hercegovina / Faculty of Criminology, Criminology and Security Studies, University in Sarajevo, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
45. Prof. dr Boris Damjanović, Banja Luka Koledž, Banja Luka, Bosna i Hercegovina / Banja Luka College, Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
46. Doc. dr Aleksandra Karceva, Centar za rusko-slovensku međukulturnu interakciju, „Univerzitet pri Interparlamentarnoj skupštini EurAsEc“, Sankt Peterburg, Rusija / Center for Russian-Slavic Intercultural Interaction, «University under the Interparliamentary Assembly of EurAsEc», Saint Petersburg, Russia
47. Doc. dr Tatyana Sobolieva, Kijevski nacionalni ekonomski univerzitet Vadim Getman, Kijev, Ukrajina / State Higher Education Establishment Vadym Hetman Kyiv National Economic University, Kyiv, Ukraine
48. Doc. dr Marjan Marjanović, Institut za procjenu rizika i kritičnu infrastrukturu, Podgorica, Crna Gora / Institute for risk assessment and critical infrastructure Podgorica, Montenegro
49. Doc. dr Sergej Uljanov, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Beograd, Srbija / Ministry of Interior, Belgrade, Serbia
50. dr Danijel Vojak, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, Hrvatska / The Institute of Social Sciences “Ivo Pilar”, Zagreb, Croatia
51. dr Veljko Đurić Mišina, istoričar, Beograd, Srbija / historian, Belgrade, Serbia
52. dr Nenad Antonijević, istoričar, muzejski savetnik, Beograd, Srbija / historian, museum advisor, Belgrade, Serbia

ORGANIZACIONI ODBOR ORGANISING COMMITTEE

1. Vladana Lilić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
2. Bojan Zdravković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
3. Daniela Kuzmanović, Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Information Technology and Engineering, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
4. Vladimir Vrhovšek, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
5. Ena Todorović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
6. Milica Kastratović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
7. Janko Reko, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
8. Aleksandra Podnar, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
9. Marija Travica, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
10. Milivoje Kuzmić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
11. Prof. dr Nevena Krasulja Utović, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
12. Prof. dr Dejan Ilić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia

SUFFERING OF SERBS, JEWS, ROMA AND OTHERS IN THE FORMER YUGOSLAVIA
The Tenth Scientific Conference with International Participation
(Book of Proceedings)

13. Prof. dr Lazar Cvijić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
14. Prof. dr Gordana Đuretić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
15. Doc. dr Aleksandar Anđelković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
16. Doc. dr Ljupka Petrevska, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
17. Doc. dr Dušan Lukić, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
18. Doc. dr Milan Janković, Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet „Union - Nikola Tesla“, Beograd, Srbija / Faculty for Business Studies and Law, University „Union - Nikola Tesla“, Belgrade, Serbia
19. dr Ana Mumović, viši naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
20. dr Ena Mirković, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
21. dr Jasmina Knežević, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
22. dr Jovan Simijanović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
23. dr Petar Ristanović, naučni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
24. dr Marina Mijatović, istraživač - saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
25. Prof. dr Nenad Perić, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
26. Sena Mihajlović Milošević, stručni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
27. Milena Šljivić, stručni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
28. Ivana Ralović, stručni saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
29. Filip Obradović, istraživač - saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
30. Zorana Čupić, istraživač - saradnik, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
31. Uroš Đurković, istraživač pripravnika, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia
32. Jovana Suvajdžić, istraživač pripravnika, Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, Srbija / Institute of Serbian Culture Pristina - Leposavic, Serbia

SADRŽAJ / CONTENT

NAUČNI ODBOR SCIENTIFIC COMMITTEE	5
ORGANIZACIONI ODBOR ORGANISING COMMITTEE	9
PREDGOVOR.....	15
FOREWORD.....	23
БОСНА КАО ЗЕМЉА МРЖЊЕ: КАРАХАСАНОВ ДИЈАЛОГ С АНДРИЋЕМ.....	31
BOSNIA AS A COUNTRY OF HATE: KARAHASAN'S DIALOGUE WITH IVO ANDRIĆ	33
<i>Јасмина Ахмеџаџић</i>	
ДОПРИНОС НИРНБЕРШКЕ ПРЕСУДЕ НА РАЗВОЈ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА.....	45
THE CONTRIBUTION OF THE NUREMBERG JUDGMENT TO THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LAW.....	47
<i>Рајтомир Анђионових, Стефан Љубинковић</i>	
УЉЕНЈЕ О HOЛOKAUSTУ СА CИЛЈЕМ RАЗVOЈА КРИТИЌКОГ МИШЉЕНЈА MЛАДИН	57
LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST WITH THE OBJECTIVE OF DEVELOPING CRITICAL THINKING IN YOUTH.....	59
<i>Олја Арсенијевић, Јасмина Арсенијевић, Ненад Перич</i>	
LOGORI U БЕОГРАДУ U DRUGOM SVETSKOM RATU	67
CAMPS IN BELGRADE DURING THE SECOND WORLD WAR.....	69
<i>Ivan M. Becić</i>	
ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ГЕНОЦИДА У СЕЛУ ВЕЛИКА 28. ЈУЛА 1944. ГОДИНЕ.....	93
CONTRIBUTION TO THE STUDY OF THE GENOCIDE IN VELIKA VILLAGE, 28th of JULY 1944.....	95
<i>Миодраг Брковић, Љубиша Пауновић</i>	

HOLOKAUST U SVETLU PRAVA, PRAVDE I PRAŠTANJA.....	105
HOLOCAUST IN THE LIGHT OF LAW, JUSTICE AND FORGIVENESS	107
<i>Predrag Dedeić</i>	
AN EXAMPLE TO LEARN FROM: SOVIET PROPAGANDA ON CIVILIAN SUFFERING IN YUGOSLAVIA IN 1941-MAY 1942	119
ПРИМЕР ИЗ КОЈЕГ ТРЕБА УЧИТИ: СОВЈЕТСКА ПРОПАГАНДА О ЦИВИЛНОМ СТРАДАЊУ У ЈУГОСЛАВИЈИ 1941-МАЈА 1942.....	121
<i>Kiril Feferman</i>	
HOLOKAUST – GENOCID DVADESETOG VEKA	131
HOLOCAUST - GENOCIDE OF THE TWENTIETH CENTURY	133
<i>Aleksandra Gajdobranski, Milan Janković, Vera Krmpot</i>	
СТРАТИШТА СРБА У НЕЗАВИСНОЈ ДРЖАВИ ХРВАТСКОЈ	143
THE KILLING PLACES OF SERBS IN THE INDEPENDENT STATE OF CROATIA	144
<i>Божо Грдић</i>	
НИВОИ, МОДЕЛИ, ПЕРИОДИЗАЦИЈА И ИДЕОЛОГИЈА ЗАТИРАЊА СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЦРКВЕ У ЈУГОСЛОВЕНСКИМ ОКВИРИМА ИЗ ХАГИОГРАФСКЕ ПЕРСПЕКТИВЕ.....	155
LEVELS, MODELS, PERIODIZATION AND IDEOLOGY OF THE SUPPRESSION OF THE SERBIAN ORTHODOX CHURCH IN THE YUGOSLAVIAN FRAMEWORK FROM THE HAGIOGRAPHIC PERSPECTIVE	157
<i>Горан М. Јанићијевић, Драјана Ј. Јањић</i>	
ПОЕТИКА ПАТЊЕ У ПРИПОВЕЦИ „ЗЛАТЕ ИЗ СЛАТИНЕ“ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА	189
POETICS OF SUFFERING IN THE STORY “ZLATE IZ SLATINE” BY GRIGORIJE VOŽOVIĆ.....	191
<i>Марија С. Јефћимијевић Михајловић, Мирјана Бечејски</i>	

POLOŽAJ I STRADANJE JEVREJA U JUGOSLAVIJI ZA VREME DRUGOG SVETSKOG RATA	203
THE POSITION AND SUFFERING OF THE JEWS IN YUGOSLAVIA DURING THE SECOND WORLD WAR	205
<i>Adriana Jović-Bogdanović, Milan Janković, Vladana Lilić</i>	
О ВЕЧНОМ ПРИСУСТВУ ЗЛА (ПРИЛОГ СЕЋАЊУ НА ЖИВОТ И ДЕЛО ЂОРЂА ЛЕБОВИЋА)	213
ABOUT THE ETERNAL PRESENCE OF EVIL (AN ADDITION TO THE REMEMBRANCE OF THE LIFE AND WORK OF ĐORĐE LEOVIĆ)	215
<i>Јасмина П. Кнежевић</i>	
„DIKTAT POBEDE“ – OBRAZOVNI PROJEKAT RUSKE FEDERACIJE U CILJU POBOLJŠANJA ISTORIJSKE PISMENOSTI NACIJE	225
“VICTORY DICTATION” – AN EDUCATIONAL PROJECT OF THE RUSSIAN FEDERATION AIMED TO IMPROVE THE HISTORICAL LITERACY OF THE NATION	227
<i>Vladana Lilić, Adriana Jović-Bogdanović, Bojana Burić - Mutavčić</i>	
KRIVIČNO PRAVNO GONJENJE GOVORA MRŽNJE U SLOVENIJI – ANALIZA TUŽILAČKE PRAKSE	237
CRIMINAL PROSECUTION OF HATE SPEECH IN SLOVENIA – ANALYSIS OF PROSECUTOR’S PRACTICE	239
<i>Ana Matović, Milan Milošević</i>	
WANNSEE CONFERENCE AND HOLOCAUST	249
VANZEJSKA KONFERENCIJA I HOLOKAUST	251
<i>Branislav Milosavljević, Sergej Uljanov</i>	
СТРАДАЊЕ СРБА ВОЗУЋЕ У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ – ЗАБОРАВЉЕНИ ЗЛОЧИН	259
THE SUFFERING OF SERBS FROM VOZUĆE IN THE SECOND WORLD WAR - A FORGOTTEN CRIME	261
<i>Анаџолиј Миловановић</i>	
СТРАДАЊЕ СРБА С ДРУГЕ СТРАНЕ ДРИНЕ – КОНТИНУИТЕТ ЗЛОЧИНА КОЈИ НЕ ПРЕСТАЈЕ	273

SUFFERING OF SERBS ON THE OTHER SIDE OF THE DRINA – CONTINUITY OF CRIMES THAT DOES NOT STOP	275
<i>Марко Миловић</i>	
STARO SAJMIŠTE OD „OGLEDALA MATERIJALNE KULTURE I BLAGOSTANJA“ DO LOGORA SMRTI U DRUGOM SVETSKOM RATU	287
OLD FAIRGROUND FROM A “MIRROR OF MATERIAL CULTURE AND WELFARE” TO A DEATH CAMP DURING WORLD WAR II	289
<i>Ена Мирковић</i>	
ЛЕТ У ЈАМУ – ПРЕБИЛОВЦИ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ	299
THE FLIGHT INTO THE PIT - PREBILOVCI IN SERBIAN LITERATURE	301
<i>Ана Мумовић, Сена Михаиловић Милошевић</i>	
ЗЛОЧИНИ БУГАРА НАД СРБИМА У ПРВОМ СВЕТСКОМ РАТУ ОД 1915. ДО 1918. ГОДИНЕ	313
THE BULGARIAN CRIMES AGAINST THE SERBS IN THE FIRST WORLD WAR FROM 1915. TO 1918.	315
<i>Милан Николајевић, Драгољуб Секуловић, Божидар Форца</i>	
NEFORMALNO UČENJE O HOLAKUSTU I STRDANJU SRBA TOKOM DRUGOG SVETSKOG RATA	331
INFORMAL LEARNING ABOUT THE HOLOCAUST AND THE SUFFERING OF SERBS DURING WORLD WAR II	333
<i>Маја Nikolova</i>	
ИТАЛИЈАНСКА ОКУПАЦИОНА ВЛАСТ И ВЕЛИКОАЛБАНСКЕ ТЕЖЊЕ ПЛАВСКО ГУСИЊСКИХ МУСЛИМАНА У ДРУГОМ СВЕТСКОМ РАТУ	345
THE ITALIAN OCCUPATION AUTHORITY AND GREATER ALBANIAN ASPIRATIONS OF THE MUSLIMS OF THE PLAV GUSINJ REGION IN THE SECOND WORLD WAR.	347
<i>Божидар Б. Оџашевић, Бранислав Оџашевић</i>	
GRČKI JEVIJEI, HOLOKAUST I LJUDSKA PRAVA	365
GREEK JEWS, THE HOLOCAUST AND HUMAN RIGHTS	366
<i>Alexios Panagopoulos</i>	

ПОЕТИКА ПАТЊЕ У ПРИПОВЕЦИ „ЗЛАТЕ ИЗ СЛАТИНЕ“ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА

Марија С. Јефтимијевић Михајловић

Институт за српску културу Приштина-Лепосавић, Република Србија,
mjmihajlovic@gmail.com

Мирјана Бечејски

Институт за српску културу Приштина-Лепосавић, Република
Србија, becejskim@gmail.com

Апстракт: Проучавање жанровски разноврсног дела Григорија Божовића (1880-1945) (пripовeдака, пyиoиca, пyблициcтикe итд.) незамисливо је без узимања у обзир његовог ангажмана националног радника, односно делатности на пољу друштвенополитичке активности, јер је сам Божовић био учесник у националној борби за ослобођење српског народа од Турака у Старој Србији (Косову и Метохији Македонији), а по том и касније, када је српски народ био под аустроугарском окупацијом. Преживљен ратни ужас и национални удар којима је био сведок битно су одредили карактер његовог прозног дела, али и личну судбину (бдући да је одлуком Војног суда проглашен за „антикомунисту“ и „Великосрбина“ и осуђен на смрт стрељањем 1945. године). Ова чињеница утицала је и на рецепцију његовог дела, јер је из идеолошких разлога било забрањено и недоступно читалачкој и критичарској јавности читавих пола века (све до краја прошлог века и званичне одлуке о рехабилитацији 2008. године). Све је то утицало да се умногом мери разумевање живота и дела овог великог српског књижевника, који је по речима Јована Скерлића, „проширио српску књижевну географију“. Његов допринос садржан је пре свега у чињеници да су његовим радом проширене територије српске књижевности, при чему је до садашња мало позната култура и менталитет становника Старе Србије, као и њихова и борба за животну егзистенцију и националну идентитет под репресијом турске и албанске власти, постала широко позната.

За разумевање њејове њоејике од сушјинске важностј је синјеза истјорије и њејовој књижевној јталенјта, јто јестј ушјицај који су истјоријска збивања у којима је дио јонекад дирекјни учесник, а јонекад јосмајтрач, ушјицала на обликовање свејта њејових јријоведака. То свакако није никаква новина у истјорији срјске књижевностј у целини, али је он јединсјвен јо јтоме шјто истјорији дујује неке од својих највећих домешта, као и неке недостјатјике (као шјто је, на јримеј, одсусјтво временске или истјоријске дисјанце). Њејове јријовејике ошјуда немају каракјтер јраве, рајне јријовејике, али је она значајна јре свејта јо јтоме шјто је резулјатј активной деловања и искусјтва, јри чему се као недостјатјак најлашава већа и снажнија зависностј од истјорије, јто јестј мања књижевноесјетјска дисјанца. Њејове јријовејике су врло честјо јрађене на шјемама сјрадања, частји и ошјора, које као део мшјске основе ове јрозе јраде слику јолјошје срјској сјрадања. Те слике у Божовићевој јријовеци јесу најшуралисјичке, сурове слике јоробљеничкој живојта, ушјемељене на докуменјарној јрађи, збој чејта јријовејика јосјтаје сведочансјво сјрадања и јолјошје кроз коју је јролазио срјски народ бранећи свој национални и верски идентјшјетј.

У раду се анализира једна од најрејрезентјатјивнијих јријоведака Гријорија Божовића „Златје из Слатјине“, јде је сам јлавни јунак Златје рејрезентј у јалерији Божовићевих ликова – онај који сјрада и свесно се жрјвује за виши циљ; хрисјтолики јунак чије сјрадање има мнојо симболјичне сличностј са Хрисјтовим јушјем ка Голјошји, Исјовремено, јријовејика добија и једно више, алејоријско значење ускрснућа Срдије, јто јестј индирекјно се указује њену моћ јтрансценденције.

Кључне речи: Гријорије Божовић, „Златје из Слатјине“, сјрадање, јолјошја, мученишјво, смрј, васкрсење

POETICS OF SUFFERING IN THE STORY “ZLATE IZ SLATINE” BY GRIGORIJE BOŽOVIĆ

Marija S. Jeftimijević Mihajlović

Institute for Serbian Culture Priština-Leposavić, Republic of Serbia,
mjmhajlovic@gmail.com

Mirjana Bečejski

Institute for Serbian Culture Priština-Leposavić, Republic of Serbia,
becejskim@gmail.com

Abstract: *The study of Grigorije Božović's (1880-1945) genre-diverse work (stories, travelogues, nonfiction, etc.) is unthinkable without taking into account his engagement as a national worker, that is, his activities in the field of social and political activity, because Božović himself was an active participant in the national struggle for the liberation of our people from the Turks in Southern Serbia and Macedonia and later, after the liberation from the Turks, during the Austro-Hungarian occupation. The horrors of the war he survived and the national disaster he witnessed significantly determined the character of his prose work, but also his fate (since he was declared an “anti-communist” and a “Greater Serb” by the decision of the Military Court and sentenced to death by firing squad in 1945). This fact also affected the reception of his work, since it was forbidden and inaccessible to the reading and critical public for half a century due to ideological reasons (until the end of the last century and the official decision on rehabilitation in 2008). All this had the effect of greatly changing the attitude towards this great Serbian writer, who, in the words of Jovan Skerlić, “expanded the Serbian literary geography”. He enriched Serbian literature by introducing the little-known world of ancient Serbian customs and culture, the psychology of its inhabitants, the terrible struggle for bare existence, but also spiritual integrity, the struggle until self-destruction experienced by the Serbian people under Turkish rule and under the repression of their neighbors - Albanians.*

For the understanding of his poetics, the permeation of the historical flows through which he passed both as an observer and as an actor in the events and

his literary creativity is of essential importance. It is certainly not a novelty in the history of Serbian literature as a whole, but it is unique in that it owes some of its greatest reach to history, as well as some shortcomings (such as, for example, the absence of temporal or historical distance). Therefore, his stories do not have the character of a real war story, but they are significant primarily because they were created from the writer's immediate life experience during the war years, which conditions both a greater dependence on history and a smaller literary aesthetic distance from historical events, because it is primarily conditioned on personal, and only then literary experience. His short stories are very often built on the themes of suffering, honor and resistance, which, as part of the mythical basis of this prose, build the image of the calvary of Serbian suffering. Those images in Božović's story are naturalistic, harsh images of slave life, based on documentary material, which is why the story becomes a testimony of the suffering and Golgotha that the Serbian people went through defending their national and religious identity.

The paper analyzes one of the most representative short stories by Grigorije Božović, "Zlate iz Slatine". The hero Zlate from the short story "Zlate iz Slatine" is exposed to terrible tortures. His path is identified with the path to Golgotha, which inevitably must end with resurrection. Zlate's suffering is a metaphor for faith in the resurrection of Serbia, thereby apostrophizing its potential capacity for transcendence, that is, it implicitly suggests that the path that Serbia is taking is the same path that Jesus also took.

Keywords: Grigorije Božović, "Zlate iz Slatine", suffering, Golgotha, martyrdom, death, resurrection

Књижевноисторијска и књижевноестетска валоризација, којом су у различитим друштвеним и културним епохама подлегала књижевна остварења одређених писаца, готово увек је доносила промене у рецепцијској перспективи, вредновању и контекстуализовању тог писца у изграђени поредак историје књижевности. Томе су најчешће доприносиле промене у идеолошким, политичким и књижевноестетским ставовима, при чему се најчешће ревалоризација одређеног писца показала као потпуно оправдана и аргументована, чиме се донекле исправљала књижевна неправда начињена у претходном периоду. Такав случај је и са књижевним делом Григорија Божовића (1880–1945), које је читавих пола века било недоступно књижевној и критичарској јавности, због одлуке Војног суда да буде проглашен „антикомунистом“ и „Великосрбином“, када је осуђен на смрт стрељањем (1945), односно касније, његовом реактуелизацијом и равалоризацијом, нарочито после званичне рехабилитације (2008), од када су његова књижевна остварења постала предмет систематичног проучавања. Ово жанровски разноврсно дело, у које спадају приповетке, путописи, публицистика, тог приповедача српског југа, „косовског Андрића“, „сликара Старе Србије“, писца који је, по речима Јована Скерлића, „проширио књижевну географију“, дошло је до генерације нових читалаца, другачије рецепцијске перспективе и могућности вредновања и тумачења.

На српској књижевној сцени Григорије Божовић се појављује 1904. године (првим оглашавањем у београдском часопису *Нова искра*, као студент завршне године московске Духовне академије). За њега се поуздано може рећи да је био „плодан писац“, јер је писао активно, све до 1941. године, односно до почетка бомбардовања Београда. Његов рад обухвата приповетке, путописе, записе о људима и крајевима Старе Србије, па је и активно присуство у књижевном животу допринело да рецепција његовог дела буде различита. Док су му, с једне стране, замерали сувише архаичан језик и окренутост народној, епској поезији, као и идеализација јунака, дотле су, на другој страни, хвалили његов неоспоран приповедачки таленат и значајан допринос историји књижевности једним новим, до тада непознатим светом – светом српског југа. Станислав Винавер је, на пример, у осврту на збирку *Приповејке* из 1924. писао да је Божовић открио непознат

свет, да је дао слике, „ванредне, наравите и крепке“, и да је за писца Божовићевог приповедачког дара то довољно да му име остане у историји националне књижевности (Винавер, 2004, стр. 47–49).

Када говоримо о проучавању Божовићевог дела, оно је просто незамисливо без узимања у обзир његовог ангажмана националног радника, односно активности на пољу друштвенополитичке делатности, будући да је био активан учесник у националној борби за ослобођење српског народа од Турака у Јужној Србији и Македонији али и касније, када је српски народ био под аустроугарском окупацијом. Као актер и сведок националног удеса, Божовић је и сам био жртва, и као као књижевник и као национални радник. Ова чињеница утицала је и на рецепцију његовог дела, будући да било због идеолошких разлога забрањено и недоступно читалачкој и критичарској јавности читавих пола века (све до краја прошлог века и званичне одлуке о рехабилитацији 2008. године). Његов допринос историји књижевности састоји је највише у томе што су његовим радом проширене границе српске књижевности, при чему је дотадашња мало позната култура и менталитет становника Старе Србије, као и њихова н борба за животну егзистенцију и национални идентитет под репресијом турске и албанске власти, постала опште позната.

Теме око којих се, као око основног стожера приче о националној борби, плете *йоеџика сѝрадања* и *йаџиње*, готово увек су везане за мотиве части, достојанства и непристајања на живот недостојан човека – живот без слободе. Слике у Божовићевим приповеткама имају подлогу у документарној грађи, због чега се оне могу читати и као алегоријска слика о националном удесу, али и тежњи о надилажењу историјске стварности кроз изазов да „буде што бити не може“. Једна од главних карактеристика Божовићевог јунака јесте да не прихвата статус жртве ни када је побеђен, јер је његово жртвовање – жртвовање за виши морални циљ. Отуда произилази онај страсни, трагизмом храњен патос као доминантно стваралачко и поетско начело овог косовскометохијског и српског приповедача (Јефтимијевић Михајловић, 2016, стр. 93–95).

* * *

Иако је књижевно дело Григорија Божовића практично у два наврата било у фокусу књижевне критике (први пут, од његовог појављивања на књижевној сцени Србије на почетку прошлог века па све до смрти 1945, а други пут од реактуелизације његовог дела, крајем прошлог века до данас,

од када занимање за књижевно проучавање не јењава), многе оцене изнете још пре једног века и данас се понављају и потврђују. Реч је углавном о закључцима да је реч о приповедачу епског духа, који је „стално у ставу гуслара и песника, на који се толико навикао, да је његов начин писања прешао у манир, у једну врсту занатства које му је убијало индивидуалност“ (Љумовић, 2004, стр. 131), али чији су јунаци епски горостаси чврстог карактера, несвакидање, често надљудске лепоте и снаге, који вредност живота мере по показаној части. Њихова прометејска издржљивост, снага трпљења и страдања и живот потпуно посвећен нацији и вери постали су парадигма по којој се и Божовић издвојио у плејади приповедача прошлог века као писац који је створио неке од изразитих типова јунака, по карактеру блиских усменој, епској песми (видети: Јефтимјевић Михајловић, 2018, стр. 127–146). Међутим, оно што ранија књижевна критика није запазила, или бар што није било предмет озбиљнијег проучавања, јесте снажан подтекст који се може означити као православна духовност. Док су готово сва ранија проучавања Божовићевог дела веру његових јунака везивала за нацију, то јест православно уверење било је исто што и национално, дотле је једно савремено тумачење прозе Григорија Божовића од стране Јасмине Ахметагић донело сасвим нове увиде на *карактиер вере* Божовићевих јунака (Ахметагић, 2012), те показало да су њени корени у православној духовности, односно да је њихово етичко опредељење најчешће, иако не увек – есхатолошко опредељење. Ахметагићева прави разлику између „социјално схваћене религиозности (побожности) и дубље религиозности која се јавља само код најређих“ (Ахметагић, стр. 69). О питањима вере и смрти, као и питању васкрсења у које верују Божовићеви јунаци писала је и Ана Мумовић (2016, стр. 119–131), правећи паралелу између Матавуљевог Пипипенде и Божовићеве „љуте православке“.

Приповетка „Злате из Слатине“, објављена у збирци *Приповећке* (1940) је на више начина репрезент Божовићевог приповедачког поступка, херојске и етичке поетике, са изразитим карактером свог епског јунака Златета, али се на више начина и разликује од других – пре свега по својој сложеној структури, у којој приповест није „једнодимензионална“, већ садржи осам делова (поглавља) у којима се радња, хронолошки и просторно, одвија на неколико нивоа. Суштину приповетке чини изразита национална али пре свега хришћанска перспектива, која се п(р)ојављује у стравичним мучењима којима главни јунак Злате бива изложен: најпре од стране Бугара да заборава на српство и промени национални идентитет у бугарски, затим

од стране Турака да прокаже Бугаре и њихово место скривања, да би се, по трећи пут био мучен и страдао од Бугара, због чврсте решености да остане доследан и истрајан у идеји да умре као Србин. Он је прототип Божовићевог јунака страдалника за нацију веру и у њему су се сублими-рале све изразите црте других јунака, који су – на другим местима широм Старе Србије – страдали од стране Арнаута и Бугара. Његово страдање најпре је иницирано националним деловањем и намером са којом полази у Битољ – да од тамошњих власти добије дозволу за отварање српске школе у Доњем Поречу, а потом се, у низу најразличитих трагичних догађаја које доживљава као својеврсну иницијацију или искушења која му додатно ојачавају духовну снагу и веру, све до коначног трагичног, или – у хришћанском контексту, радосног догађаја – свесног жртвовања за живот у Христу, које ће, сматра он, донети искупљење и спас читавој породици и српском роду у Доњем Поречу.

Оно што, међутим, ову приповетку, уз специфичну структуру, разликује од других, јесу снажне натуралистичке слике патње и мучења (физичког и душевног) коју он проживљава или постајући сведоком патње других актера догађаја. Златетова патња има карактер хришћанског страдања за виши циљ; она „има смисао“ и нужно је повезана са болом и смрћу, те у том смислу можемо говорити не о његовој побожности већ о дубокој религиозности. Одсуство страха, како страха од другог хришћанина (Бугара) („Јер он зна само за један страх – онај с којим га мајка у Поречу донела на божје видело може се уплашити само од Турчина, чија је сила свукуд унаоколо, но никад од својега брата, од хришћанина, па постао он и Татарином, ако хоће, а не само Бугарином“ (Божовић, 1940, стр. 109)), тако и страха од смрти и решености да и у смрти буде оно што је и у животно – Србин („– Последња дума? – јесте... правите што сакате, туку ја како Србин ћа умрам...“ (Исто, стр. 111–112)), прва је и најизразитија особина овог Божовићевог *христолошког јунака* (Ахметагић, 2012, стр. 27). Дошавши по дозволу за рад српске школе, он долази у некакво мучилиште у коме, упркос тортури којој бива изложен од стране бугарских поглавара и полицијских чиновника, ужива поштовање због своје чврстине, храбрости и непоткупљивости.

Ту сцену нагло прекида долазак Енвер-бега Солунског, који са својим војницима тражи Бугаре. Златетова храбост и истрајност сада пролазе кроз виши степен иницијације, јер га Турци излажу најсвирепијим облицима мучења. Истрајан у намери да не изда Бугаре, Злате пролази сопствену

личну голготу. Његов личносни живот, у којем није важан *век* (трајање), већ *смисао* (сваког проживљеног тренутка), обликује и посебност његовог лика и посебност читаве приповетке (доминантне есхатолошке оријентације), која на вишем плану манифестује Христов пут за спасење људског рода. Патња/бол је увек повезана са смрћу, јер пружа познање живота и човековог предодређења. С једне стране, бол може да „демонизује постојање (тј. битије) до крајњег развоја сила самоуништења, а истовремено и да га стваралачки узвиси“, па зато људи који осећају и трпе бол „или робују уништавајућем вихору ништавила или корачају ка врхунцу стварања“ (Мацукас, 2005, стр. 79). Мучења којима бива изложен Злате и патња тела не ломе већ снаже његов дух, чиме се апстрофира поменут стваралачки принцип, оличен у чину спасавања живота других хришћана (скривених Бугара):

„Злате лежаше на земљи са наслоњеном руком на грудима. Из уста му се пенушаху кржаве пене, а из носа куљаше врела крв, коју стизаху млазови са главе, чела и образа. Беше га спопао ледени зној. Од убоја чињаше му се како му кроз тело струји врела вода и раставља кост од кости, делић од делића, али му на лицу опет играше самртнички задовољан осмех, јер беше потпуно свестан свега што се зби, а нарочито својега држања, које му тако слатко пиркаше у сломљену душу, у бридне ране. Он сређиваше скорашње утиске, павши у врло незгодно искушење, кад могаше крвнички осветити се онима који га мало пре хтедоше обесити, он беше неизмерно собом задовољан што остаде човек, што се избави несреће да буде предавник и шпијун, да преда крштене некрштеним зликовцима, који би их изудили очас на тисућу делова као гладни вуци јагњад. Тешко беше. (...) О, Злате из Слатине неће издати крштена човека, па да му је сву децу поклао. Никад!..“ (Божовић, 1926, стр. 114–115)

Његову непоколебљивост не урушава ни сведочење патњи коју проживљава домаћица куће у којој се, као заробљеник Бугара нашао, Македонка стоичке издрљивости, којој Турци конопцем врше насилан порођај, како би издала Бугаре. Ова сурова слика припада најснажнијим натуралистичким сценама мучења које је Божовић дао у својим приповеткама, у којој доминација естетски уверљивог не подлеже често патетичној и ангажованој идеји о националној борби, које је Божовићу понекад својствено. Напротив. Сликајући мученицу која подиже „прљаво мртворођенче, па га махнито љубљаше, час кукајући и наричући, час опет хистерички се смејући“ (Божовић, 1926, стр. 116–117), помињући притом „Маћедонију,

слободу, борце, проклињаше Турке“ (Исто, стр. 117), Божовићев јунак прави симболично поређење страдања ове жене са страдањем своје земље, која се смеје од бола и у том контексту приповетка добија шире, универзално значење општег страдања и жртвовања за слободу.

У очекиваном расплету приче, овде би се могао наслутити и њен крај. Међутим, нарацијски ток додатно усложњавају догађаји, за које је претходни ток приче, како се испоставља, само увод у истинску националну борбу коју Злате започиње како би „очистио Доњи Пореч од бугарштине“. Они су својеврсна иницијација кроз коју Злате пролази како би се суочио са највећим од свих искушења: отмицом сина Сиљана од стране Бугара и уценом да се на тај начин коначно „приволи правој страни“. Ова свирепа одмазда и Златетова реакција, односно истрајност у вери и чувању идентитета, показују сав распон епске снаге Божовићевог јунака, али с друге стране показују и његове снажне књижевне афинитете и везаност за хришћански, библијски контекст, то јест старозаветну причу о Аврамовом жртвовању Исака. Не успевши да уценом придобију Златета, Бугари на подмукао начин успевају да придобију његовог сина Сиљана, да га кришом, ноћу, крсте у бугарској цркви, „где га поп при језовитом обреду закле на верност бугарском имену“ (Божовић, 1926, стр. 124). Тај догађај означава снажну прекретницу у причи, односно још снажније утиче Златетову чврсту решеност да остане Србин и он се, назвавши сина Јудом, попут Аврама, одлучује да га жртвује:

„Кад све беше готово за страшни суд појави се и Злате, гонећи пред собом везана Сиљана, са обешеном му манлихерком око врата, окренутом грлићем доле, као што се доводе убице на народни суд. Кад гомила ово виде, премре и задрхта, јер осети да шале неће бити, кад отац рођена сина води да му суди по четничком законнику, који је врло неболећ (...) Злате се беше најозбиљније решио. Мишљаше кад својом руком убије рођена сина да ће бити у праву тоажити да тако и с осталима буде поступљено. Тако ће он спасти свој образ и своје село од бугарштине, јер ће се ово памтити док је Пореча.“ (Божовић, 1926, стр. 126–127).

Мишљење Крешимира Георгијевића, више пута цитирано у тумачењима Божовићеве прозе, да „његове личности више плене величином својих подвига, но уметничком обрадом“ (према: Чаковски, 2004, стр. 121), може се сматрати релевантним у већини случајева, али не и када је у питању приповетка „Злате из Слатине“, то јест њен главни јунак. Наиме, потцртавајући величину његовог подвига, непрестаним градирањем искушења

кroz која пролази, као и евидентном реактуелизацијом и аналогичном са Христовим путем ка Голготи, Божовић је изградио лик који представља супституцију библијских и еписких личности. Златетова вера је еквивалент националном и духовном прегнућу српског народа да не потпадне под искушења преверавања, при чему његова трагедија (односно, слободан избор да пре буде „мртав Србин, него жив Бугарин“) добија пуно значење смисла жртве и жртвовања. Ако је „величина човека у његовој трагичности“ (Tubić, 2005, стр. 57), то јест избору да остане слободан, па макар то подразумевало и опредељење за смрт, односно жртвовање, Божовићев јунак је пре апотеоза човеку као Божијем створењу, него чист еквивалент неком еписком јунаку из народне песме.

Кулминација и разрешење приче грађено је на принципу највишег степена градацијског низања искушења или иницијација кроз која главни јунак пролази. Добивши поруку да ће на саме Благовести доћи бугарски војници по њега, не би ли га коначно призвали памети или, у супротном, убили, Злате се припрема да своју чврсту вољу и истрајност у вери потврди добровољним одласком у часну смрт. Његово поимање вредности живота Божовић је експлицитно везао за хришћански контекст, у коме се тумачењима чињеница смрти у ствари истиче врлина или светост живота. Позната библијска категорија да „Бог јесте живот“ имплицитно сугерише идеју да је у средишту свих истраживања која се баве питањима смрти у ствари – сам живот. Смрт, као и лично и непосредно искуство човека, представља први човекорак у разумевању божанске стварности која му се открива. „Док се човек налази у рукама смрти, борећи се грчевито да је надвлада, долази до предавања Богу као животу“ (Мацукас, 2005, стр. 70). Том „предуксу спознаје“ претходи трновити пут душевних патњи и мука, које Божовић назива „мукама гетсиманским“:

... Живот је сладак – не да се ни с чим поредити. А унапред је дужан остати Србином до последњег уздаха и узмаха. (...) Уосталом једном се мре. За пример целом Поречу његова смрт још може донети добра. Што је најглавније – она ће ископати дубоку провалу између Сиљана, између целе његове породице и бугарштине. Они онда, само по себи се разуме, дужни су бити добри Срби и мрзети људе који њега буду убила.“ (Божовић 1926, стр. 129).

Тако се *йоеџика ѝаџџе* шири и укључује и патњу духа и душе, а не само патњу тела којој је главни јунак већ био изложен. Њена изузетност, ма како то парадоксално звучало, садржана је у *смислу жрџвовања*,

на које се Злате одлучује – ради спасења породице од срама, а читавог порчког рода од проверавања. Символика Благовести као празника који слави доношење радосне вести о доласку Сина Божијег на земљу, додатно појачава атмосферу и снажан доживљај религиозности Божовићевог јунака, који од владике Поликарпа очи Благовести (сопственог судњег дана) тражи да му прочита опело за мртве. Овај неочекивани моменат који Божовић уноси у причу, врхуни у дирљивом опису Златетове смирености и слободног избора смрти као пута слободе, с једне стране, а са друге, у горком, потресном владикином читању „На исход души“, кроз коју осећа „близину Бога“:

„Он никад није тако осетио близину Бога Мученога, па га, као да је пред њим, мољаше за овога праведника, који е кроз кратко време понети свој тешки крст уз ову језовитију Голготу. – Оти плачеш, света владико – упита га Злате с необичном нежношћу и сасвим неземном сенком по лицу. – Ја несум за плачење. Кога видам дека ми владика чатит отпусну, ја сум како орел што горе високо-високо летит. Ја повеће не барам: не плачи, чати света молитва !.. (Божовић, 1926, стр. 132)

Постављајући у центар своје приповести човеков избор да буде слободан, па и *слободан од животиа*, Божовић је само оснажио и на ширем плану развио нека од суштинских онтолошких и хришћанских питања своје прозе, при чему се *слобода* издваја као највиша духовна вредност. Слобода је за човека „његова бит и достојанство“ (Pareyson, 2005, стр. 170). „–Готово је. Со Господа напред, ја сум решио: и мртав Србин ћа останам“ (Божовић, 1926, стр. 133), поручује Злате свом егзекутору, дугарском војнику који, у благовештенској ноћи, усред шуме, по заповести свог старешине треба да га убије, чиме се отвара проблем трансценције: оно што је умом (рационално и логички) несхватљиво, то је срцем (чувствено, надмиријски и трансцендентно) једино исправно и смислено. Патње кроз које пролази Божовићев јунак, немају (само) онтолошку димензију, којима се, платоновки речено, „мудрост стиче“, већ пре свега религиозну, хришћанску, есхатолошку – њима се придобија живот вечни. Владикине речи по одржаном „опелу“ живом Златету, да се и „он за њих моли“, већ су овог јунака сврстала у сферу надземног, дајући му статус светачке личности која жртвом искупљује грехе свог рода. Кроз поистовећивање његовог пута са Христовим путем на Голготи (путем који се завршава васкрсењем) пројцира се не само снажан библијски подтекст, већ и снажан

смисао њајиње која има виши, хришћански циљ. Отуда Златетова „страшна јечања“, уздаси и муке које подноси пре него се сасвим пресели у царство слободе или живот вечни, којима се приповетка и завршава, осим што су, у књижевном смислу, јединствене слике и симболика историјског страдања читавог српског народа, парадигма су оног највишег етичког опредељења за Царство Небеско, као принципа на ком почива трајна победа Добра над злом, Светла над тамом, Живота над смрћу. Истовремено, уверење у моћ трансцендије се на ширем, симболичком плану, пројектује на саму Србију, из чега, упркос свим страницама и сликама патњи, мучења и смрти, проистиче виталистички принцип ове Божовићеве приповетке и слављење (смисла) живота.

Избором ове теме желели смо да дамо двоструки допринос култури сећања: не само на бројне појединачне неименоване жртве мученички уморене у Старој Србији за своју веру и нацију, које су оличене у књижевном јунаку Златету из Слатине, већ и на писце и интелектуалце страдале од стране комуниста (често својих сународника Срба) непосредно након Другог светског рата, међу којима светли име писца и националног барда Григорија Божовића.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

- Ахметагић, Ј. (2012), *Невидљиво збивање: Православна духовност у прози Григорија Божовића*. Лепосавић: Институт за српску културу.
- Божовић, Г. (1026), *Приповетке*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Винавер, С. (2004), „Са крвавога и жалнога југа (Приповетке Гр. Божовића, С. Б. Цвијановић, 1924)“, у: *Григорије Божовић у међурајној књижевној кријици*, избор и предговор др Миленко Јевтовић, Лепосавић – Косовска Митровица: Институт за српску културу – Приштина – Филозофски факултет, 47–49.
- Јевтовић, М. (1996), *Личност и дело Григорија Божовића*, књига 1, Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина.
- Јевтовић, М. (1996), *Личност и дело Григорија Божовића*, књига 2, Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина.
- Јефтимијевић Михајловић, М. (2016), „Слика српског страдања у приповедачкој прози Григорија Божовића“, у: *Век српске јолије (1915-2015)*, I-III, Књига II, Књижевност и језик (ур. Даница Андрејевић

- и Александра Костић-Тмушић), Косовска Митровица: Филозофски факултет, 93–113.
- Јефтимијевић Михајловић, М. (2018), „Психологизација и карактеризација ликова у приповеткама Григорија Божовића“, у: М. Јефтимијевић Михајловић, *Знамења и значења: ојледи о српској књижевности Косова и Мејхохије*, Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина, 127–146.
- Мацукас, Н. А. (2005), *Проблем зла*. Са грчког превео С. Јакшић, Крагујевац: Каленић.
- Мумовић, А. (2016), „Вера као национални и етички ослонац у поетици приповедања Григорија Божовића и Сима Матавуља (Компаративна анализа приповедака Љута православка и Пилипенда)“, *Косово и Мејхохија у контексту балканских држава и народа*, Лепосавић: Институт за српску културу – Приштина, 119–131.
- Љумовић, К. (2004), „Стално у ставу гуслара и песника (Приповетке Григорија Божовића), у: *Григорије Божовић у међурајиној књижевној кријици*, избор и предговор др Миленко Јевтовић, Лепосавић – Косовска Митровица: Институт за српску културу – Приштина – Филозофски факултет, 128–144.
- Pareyson, L. (2005), *Ontologija slobode: zlo i patnja*. Preveo Dalibor Pribanić. Zagreb: Demetra, Filozofska biblioteka Dimitrija Savića.
- Tubić, R. (2005), *Uloga zla u istoriji*. Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- Чаковски, С. (2004), „Григорије Божовић“ (сепарат из есеја *Писци из Јужне Србије*), у: *Григорије Божовић у међурајиној књижевној кријици*, избор и предговор др Миленко Јевтовић, Лепосавић – Косовска Митровица: Институт за српску културу – Приштина – Филозофски факултет, 114–122.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.485(=411.16)(4)"19"(082)

341.322.5(4-12)"19"(082)

316.75"20"(082)

NAUČNA konferencija sa međunarodnim učešćem Stradanje Srba, Jevreja, Roma i ostalih na teritoriji bivše Jugoslavije (10 ; 2023 ; Beograd)

Zbornik radova. Knj. 1 / Deseta naučna konferencija sa međunarodnim učešćem Stradanje Srba, Jevreja, Roma i ostalih na teritoriji bivše Jugoslavije, Beograd, 2023. godine ; [odgovorni urednici Života Radosavljević, Dragan Tančić, Viktorija Rjapuhina]. - Beograd : Fakultet za poslovne studije i pravo, Univerzitet "Union – Nikola Tesla" : Fakultet za informacione tehnologije i inženjerstvo, Univerzitet "Union – Nikola Tesla" ; Leposavić : Institut za srpsku kulturu Priština – Leposavić, 2023 (Beograd : Draslar List). - 378 str. : ilustr. ; 24 cm

Na spor. nasl. str.: Proceedings. - Tiraž 100. - Str. 15-22: Predgovor / Života Radosavljević. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad. - Abstracts.

ISBN 978-86-6102-116-9 (FPSP)

1. Up. stv. nasl.

a) Холокауст -- Европа -- 20в -- Зборници б) Жртве рата -- Југоисточна Европа -- 20в -- Зборници в) Култура сећања -- 21в -- Зборници

COBISS.SR-ID 111138313